

ואת אמרת מהֶמֶ / And You Said Mmhmm

מקור מול תרגום

בראיון שפורסם ב־Paris Review ב־1967 טען יהודה עמיחי כי המשורר האנגלי טד יוז "שיגר אותו למסלול". עמיחי התכוון לתרגומו של יוז וגם להפיכתו למשורר עברי מתורגם לאנגלית, שפה שחשפה אותו לקהל רחב יותר. בנוסף לכך אני מאמינה שעמיחי ביטא באופן מדויק מאד את השפעת התרגום על המתרגם. אין זה מקרי כי בשפות רבות ומגוונות מילים רבות ל"תרגום" מכילות גרעין של תנועה, סיבוב, העברה, התקדמות, נסיעה וגלגול. תהליך התרגום מאפשר לנו לחוות את מילותיהם של אנשים אחרים, לבקר במקומות שבהם היו ולראות את העולם מנקודת מבטם. במשך השנים, התרגום הפך למרחב שבו אני מאפשרת לעצמי להתנסות, לשגות ולשחק. התשוקה להיות במרחב הזה דורשת ממני לצאת מאזור הנוחות שלי. זה לא רק מניע את מה שאני מתרגמת, אלא גם את מה שאני קוראת. כל פרויקט תרגום מתחיל בקריאה ומהצורך בקריאה עמוקה יותר. התרגום יוצא מתוך אותה התשוקה.

התעניינותי בשירתה של אנה הרמן החלה עם קריאת השיר "מהמ". קראתי אותו לראשונה ברשת כשנה אחרי שהופיע ב"הו!", ודרך השיר התחלתי להתעניין בכתב העת. הכותרת היא מדהימה: אבסורד משעשע שמעורר במתרגמת כמוני שאלות על גבולותיה של השפה הפואטית ויכולתה להיתרגם (translatability).

ביומנה מספטמבר 1940, כתבה המשוררת הרוסייה מרינה צוואייבה: "הקושי שלי (בכתיבת שירים – ואולי הקושי של אנשים להבינם) הוא אי האפשרות. מטרתי, למשל, להשתמש במילים (כלומר, במשמעויות) כדי להביע אנחה: א-א-א. כדי להביע צליל באמצעות מילים, באמצעות משמעויות. אז הדבר היחיד שנותר באוזניים יהיה א-א-א". בציטוט זה, החזרה של א-א-א היא מרתקת וגם מציעה פתרון לבעיה שצוואייבה עצמה מתארת. למעשה, יש שירים שמזגים באופן יעיל "צלילים-מילים" כאלה, למשל "שירת העכבר" של חזי לסקלי המתחיל ומסתיים בדברי העכבר-משורר "ני ני ני". מתרגמת של שיר כזה מחויבת להתמודד עם הקושי הזה: "להביע צליל באמצעות מילים, באמצעות משמעויות" – אבל בשתי השפות.

"מהמ" הוא בבירור צליל – אנחה או זמזום, שמבוטאים "באמצעות מילים", אבל כרוך המילים הוא מכסה טווח סמנטי רחב. בעברית קיים הפועל האונומטופאי "להמהם", אשר מילוני עברית-אנגלית מתרגמים כ"to murmur" או "to mumble". המילון העברי שבו אני

משתמשת (אבן שושן) מתעתק את הפועל גם כ"הממ ... הממ" וייתכן שהצליל "מהמ" קרוב ל"הממ". באנגלית קיים הפועל "to hum", אבל השורשים של "מהמ" (בשתי השפות) אינם ברורים. באנגלית, כמו בעברית, "מהמ" אינו רק מלמול או זמזום – הוא גם ביטוי של התחמקות וגם ההיפך: סימן לחיוב, המשך הקשבה וריכוז. אפשר להגיד "מהמ" במקום "כן". אלה הן מעט מהאסוציאציות שהכותרת עוררה בי מיד עם סיום קריאת השיר, עוד בטרם התיישבתי לתרגמו. בטיטה מוקדמת תרגמתי את כותרת השיר כך "mmhmm", אבל בקריאה שנייה התברר לי שחזרת ה"מהמ" היא לקונית ומזלזלת, אפילו מלגלגת, ולכן בחרתי לקצרה. זו רק דוגמה קטנה לצורך לדקדק בפרטים שעל המתרגמת לשקול בתהליך התרגום בכלל, ובתרגום שירה בפרט. אין זה מפתיע אם כך, שכמעט חמש שנים עבדתי על תרגום השיר הזה.

בעיני, תרגום הוא יותר התהליך מאשר התוצר הסופי, יותר החקירה מאשר היעד. למעשה, איני יכולה לומר שהתרגומים שלי מושלמים, אלא רק שהגיעו לשלב מסוים שבו אני מסוגלת לשגר אותם "למסלול". כמתרגמת, אני נמשכת לטקסטים שיש בהם איזה איכות מסוימת של "אי יציבות". יש לי נטייה לתרגם טקסטים שניתן לכנות "משני צורה": שירים שמתחילים במקום אחד ומסתיימים באחר, שירים שמתחילים בצורה מסוימת, ומשתנים לאורך השיר (או באופן פתאומי). "מהמ" הוא שיר כזה: הבית הראשון מזכיר סוּטָה, אבל הבית הסופי והסוגר שונה לחלוטין. כך גם בשיר "היפהפייה הנמה", שמתחיל בשיר של לאה גולדברג כנקודת מוצא, ואז עובר לסצנת ההתאבדות של המשוררת האמריקנית סילביה פלאת'. בשיר של הרמן, דימוי ילדיה הישנים של פלאת' – "בְּעֵבְעוּ כְּמוֹ קוֹקֶה-קוֹלָה" – הוא מטריד ומפתיע באופן קיצוני. השיר מסלק את חדר השינה של הילדים, ומביא אותנו למקום זר ולא מוכר.

לעתים קרובות שואלים אותי מהם האתגרים בתרגום שיר מעברית לאנגלית. בכל מה שנוגע לאנה הרמן, השאלה הבערת היא איך ניתן לתרגם שיר שנכתב במקורו בחרוז ומשקל. בדרך כלל, התרגום של שיר בחרוז ובמשקל מוגדר כעימות בין צורה לתוכן, ובמילים אחרות: אם את מצליחה לשמור על המשקל המקורי זה יבוא על חשבון התוכן, ולהפך. מכיוון שחרוז ומשקל מוכּנים כמגבלות צורניות וכ"אילוצים", יש נטייה לדבר על תרגום של שיר בחרוז ומשקל במונחים של אי־אפשרות. זה אולי נכון במידה מסוימת, אבל אני מעדיפה לחשוב על החופש שה"אי־אפשרות" הזאת נותנת לי. אינני מבקשת מהתרגומים שלי שיהיו השתקפות מלאה של המקור, כפי שאיני מצפה מבני שיהיה שיבוט שלי. התרגום חייב להיות משהו אחר, וזאת האפשרות שאני שואפת אליה כשאני מתרגמת.

בתרגומים שפורסמו כאן ניתן לראות שאני עושה שימוש באסטרטגיות רבות: למשל, חריזה פנימית וחרוז קרוב במקום חרוז סופי, או שינוי סדר המילים והשורות. מובן שהחלטה לא לחרוז גם היא בחירה. במקרים מסוימים, אני מנצלת את כל האפשרויות הסמנטיות של מילה, מה שעשוי לייצר באנגלית דימוי שלא תמיד תואם למה שנכתב בעברית. והרי גם זה טוב, שכן בסופו של דבר התרגום צריך חיים משלו, מעבר למקור. זה מביא אותי לשאלה האחרונה: איזה ערך או עניין עשוי להיות בתרגומים הללו בעבור קוראת שיכולה לקרוא את השיר בשפת המקור? כל מה שאני יכולה לומר הוא שבשנים האחרונות הספרות העברית העניקה לי מתנה בלתי צפויה. למשל, התרגומים של

יעל דקל ויעל חזן ליצירותיה של המשוררת האמריקנית פאט פארקר הכירו לי משוררת שמעולם לא נתקלתי בה קודם, ועכשיו אינני יכולה לדמיין את שירתה בשפה אחרת. כמו כן, מעולם לא חשבתי על שרון אולדס עד שקראתי אותה בתרגומיה של שירה סתיו. אני מבינה שמה שהמתרגמות האלה העניקו לי זו מתנה של נקודת מבט, כמו הצילום המפורסם של זריחת הארץ ממשימת אפולו 8. כך, כמו האסטרונאוט ביל אנדרס, אני קוראת את השירים האלה, שתורגמו משפת אמי, וחושבת: "זה מקום יפה שם".

אדריאנה ג'יקובס

Mmhmm

*But doctor doesn't rhyme with anything
only doctor with doctor...*

– Dan Pagis

I said I am really bleeding, and you said mmhmm
Every orifice is seeping, and you said mmhmm
I said my death is nearing, and you said mmhmm
I heard a raven shrieking, and you said mmhmm
I said: in a bit, I'll be dead, and you said mmhmm
My mind is hanging by a thread, and you said mmhmm
Misery consumed me, and you said mmhmm
Death hums like a flea, and when you said mmhmm
it came back and drained me, and you said mmhmm
but mmhmm doesn't rhyme with a single thing
The waters come unto my soul and neck
but mmhmm doesn't rhyme with anything only
mmhmm
with mmhmm

(I said it's my birthday
and you didn't say good luck
but you didn't give me pills
or an electric shock,
and that's good too.)

[“Mmhmm” was first published in *Michigan Quarterly Review* 52, 2 (Spring 2013)]

מהם

"אבל דוקטור לא מתחרז עם כלום
...רק דוקטור עם דוקטור"

דן פגיס

אמרתי שיורד לי דם, ואת אמרת מהם
יורד לי דם מכל חורי, ואת אמרת מהם
אמרתי שמותי קרוב, ואת אמרת מהם
שמעתי צעקות עורב, ואת אמרת מהם
אמרתי: עוד מעט אמות, ואת אמרת מהם
גלגל ראשי היה שמוט, ואת אמרת מהם
הייתי אכולת יאוש, ואת אמרת מהם
המות כמו זמזום יתוש, כשאת אמרת מהם
חזר ואת דמי סחט, ואת אמרת מהם
אבל מהם איננו מתחרז עם שום דבר
המים באו עד הנפש ועד הצואר
אבל מהם איננו מתחרז עם כלום רק מהם
עם מהם

(אמרתי שיש לי יום הלדת
ואת לא אמרת לי מזל טוב
אבל לא נתת לי כדור
ולא מכת חשמל
והרי גם זה טוב).

Sleeping Beauty

Wake up, bride. Awake.

Life is knocking on your grave.

– Leah Goldberg

You read about Sleeping Beauty and wept.
You read about her in Goldberg's glass fragments.
You read about her and wept inside a glass coffin.
You read about her and wept deep in the cocoon.
You read about her and you walked along a lifeline
broken and covered yourself with a dirty quilt.
You read about her and you knew that whether
or not you wanted to, this was your path.
You slept for a hundred years and around you
poppy fields grew like bright red lips
that opened and blossomed in your damp dream,
and even now you are wrapped in your bed with
the knowledge that Sylvia Plath in winter, at your age,
opened the oven and crawled into the womb.
In a darkening bathroom, snow turning gray,
Her two children, tucked into the deepening night,
bubbled again inside the sweet decay
of their blistering room. Out of the dusty apartment
she crawled deep into death's punctured hole.
In a house, empty and cold like a Beckett play,
the children, bubbling like Coca-Cola,
were shuttered behind the door.
Her breaking point shattered like a bell jar.
Now I close my eyes and nurse
a hidden dream behind rose eyelids.
For me it's not late, or too soon.
Outside dense shrubs grow, but I am within,
under these rose petals, like a sleeping beauty.

היפהפייה הנמה

"עורי כלה, עורי כלה,
החיים דפקו על קברך"
לאה גולדברג

קראת על היפהפייה הנמה ובכית.
קראת עליה בין שברי זכוכית של לאה גולדברג.
קראת עליה ובכית בתוך ארון זכוכית.
קראת עליה ובכית עמק בתוך הגלם.
קראת עליה והלכת לארץ קו חיים
קטוע, וכסית עצמך בכסת מללכת.
קראת עליה וידעת שאם תרצי ואם
גם לא תרצי זה הנתניב שבו את מהלכת.
גם את ישנת מאה שנה ומסביבך הלך
והצטמח לו שדה פרגים כה אדמי שפתים
שנפתחו ולבלבו בחלומך הלח,
וגם עכשו הרי את מצנפת במטה עם
הידיעה שסילביה פלאת בחרף, בגילך,
פתחה את התנור וזחלה אל תוך הרחם.
מתוך אמבטיה משחירה ושלג מתלכלך.
שני ילדיה התכסו בלילה מתארה, הם
חזרו ובעבעו בתוך המתק הרקוב
של שלפוחית חדרם. מן הדירה המאבקת
היא זחלה עמק אל חור המות הנקוב.
בבית קר ומרקן כמו מחזה של בקט
חזרו ובעבעו כמו קוקה-קולה בפחית
הילדים המוגפים מאחורי הדלת.

משבר חייה התנפץ כמו פעמון זכוכית.
עכשו אני עוצמת את עיני ומגדלת
חלום כמוס בינות לעפעפי השושנים
ואין לי מאחר מדי ואין שעה מקדמת.
שיחים סמיכים צומחים בחוץ אבל אני בפנים,
בין עפעפי השושנים, כיפהפיה נרדמת.

Red Riding Hood

Like a wounded twig held by a tendril

– Dalia Ravikovitch

At the end of the blocked path, at the edge of a thick forest,
There's a house caught between two flickering flames.
Like Red Riding Hood I walk through the dim forest,
to my grandmother's house, and the snow falls again.
I walk up to the edge of a dead end, to the edge of pain,
and under each and every step fear lurks like a wolf.
In the gap between the closed window and the shifting drape
churns the story that lives in this house and was sketched
on a metal box I once bought – a colorful, peeling case –
telling the tale of the girl with the red cape.
Like Red Riding Hood, who carried an egg in a small basket
and a wolf hatched from the egg and went
from the forest's edge to the house and to the sickbed
of the grandmother, and swallowed her, and the house tipped and toppled
over.
For two years now I've been like a fractured twig bound to a tendril
and the red wound pales like a fading red riding hood.
Snow bursts through the skylight the house beckons.
And Red Riding Hood and her grandmother are two quivering flames.

"כמו זמורה חבולה שהיא עוד אחוזה בקנוקנת"
דליה רביקוביץ

בְּקֶצֶה הַמְּבוּי הַסְּתוּם, בְּקֶצֶהוּ שֶׁל יַעַר עֵבֶת
יֵשׁ בֵּית אַחוּז בְּצִמְרֵמֶרֶת נוֹטֶפֶת שֶׁל שְׁתֵּי לְהָבוֹת.
אֲנִי כְּמוֹ כֶּפֶה אֲדָמָה מְהֻלָּכֶת בֵּיעַר אֶפֶל,
מְהֻלָּכֶת אֶל בֵּית סִבְתִּי, וְהַשְּׁלֵג חוֹזֵר וְנוֹפֵל.
מְהֻלָּכֶת עַד קֶצֶה הַמְּבוּי הַסְּתוּם וְעַד סוֹף הַכְּאֵב,
וְתַחַת כָּל צַעַד וְצַעַד הַפֶּחַד אוֹרֵב כְּזָאֵב.
וּבִתְנוּךְ שְׁבִין הַחֲלוֹן הַסְּגוּר לְוִילוֹן הַמוֹסֵט
מִתְעַרְבֵּב הַסְּפוּר שְׁבִבִית בְּזֶה שְׁצִיר עַל קֶפֶסֶת
הַמִּתְכַּת שֶׁפַּעַם קָנִיתִי – תְּבֵה צְבֻעוֹנִית מִתְקַלְפֶּת –
שְׁעָלֶיהָ צִירָה אֲגִדַּת הַיְלָדָה אֲדַמַּת־הַמְּצַנֶּפֶת.
כְּמוֹ כֶּפֶה אֲדָמָה שֶׁהִיתָה לָּהּ בֵּיד סִלְסֵלָה עִם בִּיצָה
וּמִתּוֹךְ הַבִּיצָה הַנִּבְקָעֶת הִגִּיחַ זָאֵב וַיֵּצֵא
וְהֵלֵךְ מְסוּפוֹ שֶׁל הַיַּעַר עַד לְבֵית וְעַד לְמִטָּה
סִבְתָּה הַחוּלָה, וּבִלְעָה, וְהִבִּית נָטָה וּמוֹטָט.
כָּבֵר שְׁנֵתִים אֲנִי כְּמוֹ זְמוּרָה חֲבוּלָה אַחוּזָה בְּקִנּוּקָנֶת
וְהָאֵדָם הוֹלֵךְ וּמַחְוִיר כְּכֶפֶה אֲדָמָה מִתְרוֹקָנֶת.
וְהַשְּׁלֵג פּוֹקֵעַ בְּצֹהַר הַבֵּית הַלּוֹךְ וּפְתוֹת
וּכְפֶה אֲדָמָה וְהַסִּבְתָּא הֵן שְׁתֵּי לְהָבוֹת רוֹטְטוֹת.

Little Girl Blue

On a thin rope between my secrets and their discovery – I go
as all streams go to the sea.
My head turns back toward your bright blue eyes
I dreamt that I drowned unable to rise.
Many years ago over my bed I hung
a Pre-Raphaelite painting of a suicide –
a cold sweat from the brow of the silvery moon
and death budding between rushes and reeds –
in that painting's green brook Ophelia
blooms over the face of the water and death becomes her.
Like a girl facing Picasso's blue night sea
I saw a stream covering secrets hidden deep.
I jumped into the water and jumped onto the couch
of psychoanalysis, and yesterday you went to the south
of France so I won't see you until Sunday night.
The door is locked. I can't sleep.
You went to the south of France, and there is nowhere
to come back, a world aslant spins around me.
I turn my head, a white wall appears
where your head had been, like a bowl tipped over.
I've spoken too much already and maybe you're tired.
Now the room is empty and the bathtub is full.
I go into the bathtub and my body bumps
from one end of the tub's greenish water
to the other, and there's not a single drop of empathy in the water –
That's why Janis Joplin died in a bathtub.
There's not a drop of empathy in the water. My head slips –
And that's the reason why in this bathtub I'll also die.

[“Sleeping Beauty,” “Red Riding Hood” and “Little Girl Blue” were first published in *Poetry International* (April 2015)]

Little Girl Blue

אֲנִי – עַל חֶבֶל דֶּק בֵּין סוּדוּתִי לְגִלּוּיָם –
הוֹלַכְתָּ כְּמוֹ שֶׁכָּל הַנַּחֲלִים הוֹלְכִים לֵים.
רֹאשִׁי הוֹלֵךְ אַחֲרֶיהָ אֶל עֵינֶיהָ הַתְּכָלוֹת –
חֲלֵמָתִי שֶׁטִּבַּעְתִּי בְּלִי יִכָּלֵת לַעֲלוֹת.
לִפְנֵי שָׁנִים רַבּוֹת מֵעַל לְמִטָּתִי תִּלִּיתִי
תְּמוּנָהּ שֶׁל הַתְּאֻבּוֹת בְּנֶסֶח פְּרֵה־רִפְאָלִיטִי –
זָעָה קָרָה מִמִּצַּח הַיָּרֵחַ הַכָּסוּף
וּמֹת מְלַבֵּב בֵּין קִנִּי הַגָּמָא וְהַסּוּף –
בְּנַחַל הַיָּרֵק שֶׁבְּצִיּוֹר הַהוּא אוֹפֵלֶיהָ
פָּרַחָה עַל פְּנֵי הַמַּיִם וְהַמּוֹת כֹּה יָפָה לָּהּ.
וְכִמוֹ יִלְדָּה מוּל יָם לִילִי כָּחַל שֶׁל פִּיקָאסוֹ
רֹאיתִי נַחַל מְכֻסָּה סוּדוּת כְּמוֹסִים מְנֻשָּׂא.
קִפְצָתִי אֶל הַמַּיִם וְקִפְצָתִי אֶל סִפְת
הַפְּסִיכּוֹאֲנִלִיזָה, וְאֶתְמוּל לְדָרוֹם צִרְפֶּת
נִסְעָתָה, וְלֹא אֶרְאֶה אוֹתָהּ עַד עָרֵב יוֹם רֹאשׁוֹן.
הַדֵּלֶת נְעוּלָה. אֵינֶנִּי יֹכֵלָה לִישֹׁן.
נִסְעָתָה לְדָרוֹם צִרְפֶּת, וְלֹא נוֹתֵר לִי שׁוּם מְקוֹם
לְחֹזֵר אֵלָיו, וּמִסְבִּיבִי סוֹבֵב עוֹלָם עֶקֶם.
אֲנִי הוֹפְכָת אֶת רֹאשִׁי, וְקִיר לָכֵן מוֹפִיעַ
בְּמִקוֹם רֹאשְׁךָ, כְּמוֹ קַעֲרָה שֶׁנִּהְפְּכָה עַל פִּיהָ.
דִּבַּרְתִּי כְּבָר כָּל כֶּךָ הַרְבֵּה וְאֶת אוֹלֵי לֵאָה.
עֲכָשׁוּ הַחֹדֶר רִיק וְהֶאֱמַבְטִיָּה מִלֵּאָה.
אֲנִי נִכְנָסֶת לְאֶמְבִּטִּיָּה וְגוֹפִי נִחְבֵּט
מִסּוּף הַמַּיִם הַיֶּרֶקְרָקִים שֶׁבְּאֶמְבִּט
וְעַד סוּפָם, וְאֵין בְּמַיִם אֵף טֶפֶת אֶמְפִּתִּיָּה –
זֹאת הַסִּבָּה שֶׁגִּנִּיס ג'וֹפֵלִין מֵתָה בְּאֶמְבִּטִּיָּה.
בְּמַיִם אֵין טֶפֶת אֶמְפִּתִּיָּה וְרֹאשִׁי שָׁמוּט –
זֹאת הַסִּבָּה שֶׁבְּאֶמְבִּטִּיָּה גַם אֲנִי אָמוּת.